

NACIONALINĖ JONO BASANA-
VIČIAUS PREMIJA – TAUTO-
SAKININKEI IR MITOLOGEI
NIJOLEI LAURINKIENEI

2020 m. vasario 12 d. Lietuvos nacionalinėje filharmonijoje LR Prezidentas Gitanas Nausėda įteikė dvidešimt aštuntąją Nacionalinę Jono Basanavičiaus premiją. Šiomet šis garbingas apdovanojimas skirtas mitologei ir tautosakininkei, LLTI Sakytinės tautosakos skyriaus vyriausiajai mokslo darbuotojai habil. dr. Nijolei Laurinkienei. Premija tyrėjai paskirta už reikšmingus mokslinius baltų mitologijos ir pasaulėvaizdžio tyrimus, etninės kultūros ir lietuviybės pamatų stiprinimą, visuomenės švietimą. Laureatę pasveikino LR kultūros ministras Mindaugas Kvietkauskas, LR Seimo Kultūros komiteto pirmininkas Ramūnas Karbauskis, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorė Aušra Martišiūtė-Linartienė, Etninės kultūros globos tarybos pirmininkė Dalia Urbanavičienė, kolegos, draugai ir artimieji. Mitologines dainas atliko Vilniaus universiteto folkloro ansamblis „Ratilio“.

Nijolė Laurinkienė iš tiesų yra talentinga, kūrybinga ir produktyvi mokslininkė, atsidėjusi archajinio baltiškojo pasaulėvaizdžio ir visų pirma mitologinio jo dėmens tyrimams, apimantiems baltų religijos ir mitologijos, lietuvių ir latvių folkloro, mitologijos relikvų folklore ir jų panaudojimo rekonstruojant baltų religiją ir mitologiją, lyginamosios mitologijos,

Jovitos Ambraziūtės nuotrauka, 2020

baltų etnogenezės, senovės baltų kultūros problematiką.

Mokslininkės kelią N. Laurinkienė pradėjo XX a. devintajame dešimtmetyje. Lietuvių kalbos ir literatūros institute (nuo 1990 m. – LLTI) ji pradėjo dirbti 1985 m., jau apgynusi Estijos mokslų akademijos Kalbos ir literatūros institute disertaciją ir įgijusi humanitarinių mokslų daktarės (tuomet – kandidatės) mokslo laipsnį. 1992–1993 m. kaip Humboldto fondo stipendininkė ji stažavo Miuncheno Liudvigo Maksimiliano universitete. 1997 m. LLTI apgynė humanitarinių mokslų habilitacinį

darbą „Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose“. N. Laurinkienė yra periodinių ir tęstinių mokslo leidinių *Studia Mythologica Slavica* (Liubliana), *Tautosakos darbai* (LLTI), *Senovės baltų kultūra* (LKTI), taip pat žurnalo *Liaudies kultūra* (nuo 2019 m. 2-ojo numerio – *Būdas*; LNKC) redkolegijų narė, Lietuvos nacionalinės UNESCO komisijos nacionalinio komiteto „Pasaulio atmintis“ narė, VU, LLTI ir LMTA etnologijos doktorantūros komiteto narė. Svari ir visuomeninė laureatės veikla: ji yra Tautos namų santaros, Vydūno draugijos, Asociacijos ir ansamblio „Vilniaus dzūkuliai“ narė.

Verta pažymėti, kad N. Laurinkienė yra paskelbusi daugiau kaip 130 mokslinių straipsnių Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniuose, yra keturių svarbių ir esmingas lietuvių mitologijos temas atskleidžiančių solidžių knygų autorė. 1990 m. buvo publikuota jos pirmoji knyga *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*, 1996 m. išėjo monografija *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*, 2013 m. – monografija *Žemyna ir jos mitinis pasaulis*, o pernai, rugsėjo pabaigoje, pasirodė naujausia monografija *Dangus baltų mitiniame pasaulėvaizdyje*. Ji taip pat parengė *Lietuvių liaudies dainyno X tomą (Jaunimo dainos. Meilės dainos, 1995)*, tęstinio leidinio *Tautosakos darbai* penkis tomus: VIII (XV), IX (XVI), XI (XVIII), XIII (XX), XV (XXII). Netrukus prestižinėje Suomijos mokslų akademijos knygų serijoje *Folklore Fellows Communications* (‘Folkloro bičiulių žinios’, sutrumpintai – *FFC*) pasirodys atnaujinta ir papildyta N. Laurinkienės monografija apie Perkūną anglų kalba. Neabejotina, kad ši knyga taps proveržiu pristatant užsienio auditorijai archajiškus lietuvių nacionalinės dvasinės kultūros raiškų tautosakoje ir mitologijoje klodus.

N. Laurinkienės publikuotuose straipsniuose ir monografijose itin atidžiu tyrėjos žvilgsniu nagrinėjami iki tol menkai tirti svarbiausieji baltų mitiniai vaizdiniai. Visi šie per daugybę metų paskelbti tyrimai drauge atskleidžia sisteminę baltų mitologijos pjūvį, apimdami visą mus supantį pasaulį: nuo dangaus skliauto šviesulių iki žemės ir deivės Žemynos. N. Laurinkienės moksliniai darbai pasižymi naudojamų šaltinių gausa, sisteminga jų analize. Mitinių įvaizdžių prasmė, kilmė aiškinama plačiame – indoeuropiečių ir kitų tautų – kultūros kontekste. Į lietuvių religiją ir mitologiją ji žvelgia kaip į didžiulę sistemą, kuri atkurama remiantis rašytiniais šaltiniais, žodine tradicija, kalba, archeologija ir kitais tradicinės kultūros faktais, – taip mokslininkė sėkmingai tęsia lietuvių mitologijos tyrimų mokyklos tradicijas.

N. Laurinkienės mokslinė, ugdomoji ir kūrybinė veikla stebina savo apimtimi ir užmojais. Akivaizdu, jog mokslininkė ne tiktyvai aktyviai ir sistemingai dirba tiesioginį mokslo tiriamąjį darbą, dalyvauja tautosakos rinkimo ekspedicijose, rengia ir įgyvendina mokslinius projektus, bet yra ir nepailstanti visuomenininkė, tautos prusintoja, parengusi daug šviečiamojo pobūdžio ir informacinių straipsnių, davusi interviu, skaičiusi daug viešųjų paskaitų ir pravedusi seminarų.

Šia visa apimančia veikla, mokslinių tyrimų aprėptimi ir švietėjiškais užmojais Nijolė Laurinkienė stoja kaip lygiavertė tyrėja į vieną gretą su kitais svarbiaisiais lietuvių tautosakos ir baltų mitologijos puoselėtojais: Jonu Basanavičiumi, Jonu Baliu, Norbertu Vėliumi. Kaip atsiimdama premiją sakė laureatė, kiekvienas žmogus turi savo būties projektą. Džiugu, kad savo gyvenimo projektu mokslininkė pasirinko lietuvių mitologijos tyrimus.

Radvilė Racėnaitė

LIETUVIŲ TAUTOSAKOS RANKRAŠTYNO VIDEOTEKOS FONDAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno videoteka (toliau – LTRV) įkurta 1995 m., kai įsigijus pirmąją filmavimo kamerą buvo pradėti kaupti vaizdo įrašai. Per pirmuosius penkerius metus į fondą atkeliavo 26 vaizdo įrašai; juose užfiksuoti žinomi tautosakos pateikėjai – Rožė Gimbutienė, Agota Žuraulienė, Juozas Averka, kuriuos kalbino folkloristai Kostas Aleksynas, Bronė Kazlauskienė, Bronislava Kerbelytė, Gražina Kadžytė, taip pat akimirks iš ilgamečių Instituto darbuotojų – Kazio Grigo, Leonardo Saukos, Kostalo Aleksyno – jubiliejinių švenčių.

Rankraštyno videoteka sparčiau pradėjo pilnėti nuo 2000-ųjų, kai ėmė plaukti Instituto rengiamų tautosakos ekspedicijų filmuota medžiaga; buvo įamžinti geriausi tautosakos pateikėjai, kuriuos folkloristams pavyko sutikti įvairiuose Lietuvos kampeliuose – Merkinės (LTRV 27–31, 2000–2001 m.), Eržvilko (LTRV 33–36, 2002 m.), Salantų (LTRV 50–57, 2004 m.), Žarėnų (LTRV 58–60, 2005 m.), Viekšnių (LTRV 39–46, 2006 m.), Židikų ir Ylakių (LTRV 80–89, 2007 m.), Veisiejų (LTRV 90–92, 127–155, 2008 m.), Ignalinos ir Švenčionių (LTRV 157–173, 179–182, 214–223, 256–261, 2009–2010 m.), Rietavo (LTRV 294–297, 2011 m.) apylinkėse. Kaip rodo inventoriniai įrašų numeriai, kasmet buvo nufilmuojama vis daugiau, pavyzdžiui, Merkinės ekspedicijoje vaizdo įrašas dar buvo išskirtinis tautosakinės medžiagos fiksavimo būdas, o po dešimtmečio – jau visiškai įprastas.

LTRV fondai gausėjo ir kitų tradicinių paveldą kaupiančių institucijų dėka. Lietuvių tautosakos archyvui buvo patikėta saugoti Vilniaus universiteto 2010–2012 m.

Gervėčiuose vykusios ekspedicijos metu sukaupta išpūdingos apimties filmuota medžiaga. Ši kolekcija, kurią sudaro 108 įrašai (LTRV 224–255, 307–351, 1024–1054), tapo gausiausiu LTRV saugomu vienoje ekspedicijoje užfiksuotų vaizdo įrašų rinkiniu. Viena iš priežasčių, lėmusių didelę filmuotos medžiagos apimtį, buvo šios ekspedicijos tikslas – papildyti duomenų apie Gervėčių kraštą masyvą vizualinės antropologijos, kultūros istorijos tyrimams būtinu nuotraukų ir vaizdo archyvu. Pasak Vykinto Vaitkevičiaus, skaitmeninių duomenų kraitis buvo 7934 nuotraukos (21 Gb) ir 636 vaizdo įrašai (422 Gb) (žr. *Tautosakos darbai*, 2010, t. XL, p. 284).

2013 m. videoteką papildė vertinga tautosakinė medžiaga iš Dieveniškių apylinkių (LTRV 516–578). Ją užrašė Instituto mokslo darbuotoja Daiva Vaitkevičienė ir jai talkinusios doktorantės Asta Skujytė-Razmienė, Inga Butrimaitė, Julija Ladygienė. Šių tyrėjų iniciatyva vykusio ekspedicija daugiausia dėmesio skyrė dieveniškėčių užkalbėjimams, liaudies medicinai, liaudies botanikos žinioms. D. Vaitkevičienė, sukaupus medžiagos pagrindus parengusi pranešimą, kurį skaitė VII prigimtinės kultūros seminare „Žinios, žinojimas ir žinija“, atkreipė dėmesį į tai, kad Dieveniškių krašto žmonės labai gerai pažįsta augalus. Viena jų – garsiausia Poškonių kaimo žolininkė Elena Targavičienė (g. 1929). Norėdamos užfiksuoti visas žolininkės etnobotanines žinias ir pasaulėjautą, minėtos folkloristės 2013–2015 m. pas ją lankėsi net aštuoniolika kartų. Visi apsilankymai buvo fiksuojami ne tik garso, bet ir vaizdo įrašuose. Šitaip videoteka papildė išsamium vizualiniu vieno pateikėjo pasaulėjautos ir žinių tyrimu, kurį sudaro 37 vaizdo įrašai (LTRV 535–538, 630, 631, 634–636, 640–651, 657–661, 669, 687, 695–698, 914, 944, 994–996).

Nuo 2010 m. Lietuvių tautosakos archyvo videotekoje kryptingai pradėti kaupiti pokalbiai su Lietuvos laisvės kovų dalyviais – partizanais, jų ryšininkais ir rėmėjais, lietuvių tremties istorijos liudininkais. To darbo pradžia buvo Laimono Abariaus kolekcija „Genocidas ir rezistencija“. Ją archyvui perdavė V. Vaitkevičius. Kolekciją sudarė 25 vaizdo įrašai (LTRV 262–286), kuriuose užfiksuoti Laimono Abariaus kartu su Romu Kauniečiu daryti interviu su gyvais likusiais rytų Lietuvos partizanais, jų ryšininkais ir pokario įvykių liudininkais. Kolekciją papildė Vlado Striužo 63 vaizdo įrašų rinkinys „Partizanų ir istorijos liudininkų apie partizanus prisiminimai“ (LTRV 387–449, 1993–2000 m.). V. Striužas kartu su vaizdo įrašais pateikė ir išsamias kalbintų žmonių biografijas, atspindinčias, kur ir kiek laiko šie asmenys partizanavo, kada buvo suimti, kur kalinti, tardyti, kada ištremti. Pokario rezistencijos liudininkų vaizdo įrašų kolekciją papildė Virginijaus Kašinsko (LTRV 737–379, 1102, 1103, 1116, 1244, 1245) ir Vykinto Vaitkevičiaus (LTRV 352–354, 867–870, 1001, 1002, 1055) pateikta medžiaga. Tarp saugomų įrašų yra partizano, Laisvės premijos laureato Jono Kadžionio–Bėdos atsiminimai (LTRV 405, filmavo V. Striužas, 1997 m.; LTRV 737–739, V. Kašinskas, 2014 m.), partizano Bronislovo Juospaičio–Direktoriaus pasakojimai (LTRV 881–889, V. Vaitkevičius, 2010 m.; LTRV 1244, V. Kašinskas, 2017 m.). Vienas išskirtinių vaizdo liudijimų yra Marijonos Žiliūtės, partizanų vado Jono Žemaičio ryšininkės ir slaugės, pasakojimas (LTRV 667). Ją 1989 m. kalbino Kazys Saja ir Albertas Zalatorius.

V. Kašinskas 2016 m. archyvui perdavė asmeninį tautodailininko Adolfo Gedvilo archyvą, kurį sudaro net 103 vaizdo įrašai (LTRV 779–881). A. Gedvilas (1935–

2017) buvo bendruomenės „Šatrijos Romuva“ įkūrėjas, deivės Gabijos pagerbimo šventės ant Šatrijos kalno sumanytojas ir puoselėtojas. 1994 m. liepos 17 d. Telšiuose vykusių Pasaulio žemaičių dienų metu pirmą kartą įvyko Šatrijos Gabijos šventė. Šios šventės kaip tradicijos susiformavimas ir gyvavimas (švenčiama liepos viduryje jau 25–erius metus) ir užfiksuotas tautodailininko vaizdo medžiagoje. Įdomu, kad V. Kašinskas šią šventę 2011 m. įamžino ant Medvėgalio alkakalnio (Kaltinėnų sen., Šilalės r.). Be Šatrijos Gabijos šventės įrašų, A. Gedvilo kolekcijoje saugomi „Šatrijos Romuvos“ steigimo, senajam baltų tikėjimui prijaučiančių žmonių vestuvių ir krikštynų apeigų, asmeniniai Adolfo ir jo žmonos Magdalenos jubiliejų vaizdai.

V. Kašinskas – šių dienų folkloro gyvavimo metraštininkas, interneto svetainės „Tautosakos vartai“ (www.tautosakosvartai.lt) kūrėjas. Nuo 2016 m. Lietuvių tautosakos archyvui jis įteikė 86 vaizdo įrašus iš folkloro festivalių „Skamba skamba kankliai“, „Tek saulužė ant maračių“, „Kanklės mano rankose“, „Sutarjėla“, „Lietuvos dūdmaišininkų susipūtimas“ (LTRV 717–743, 753–766, 844–854, 1241–1252, 1290–1311). Autorius fiksuoja įvairių baltų religinių romuvų, kaimo bendruomenių, folkloro ansamblių švenčiamas kalendorines šventes – Rasas (Jonines), Jorę, Užgavėnes, pavasario ir rudens lygiadienius, Vėlines. V. Kašinskas visas šventes, išskyrus Vėlines, filmuoja keletą metų iš eilės, pavyzdžiui, Kauno Santakos romuvos Jorės šventę ant Pyplių piliakalnio. Medžiagos gausa jo kolekcijoje išsiskiria Rasos, kurios Lietuvoje švenčiamos ir kaip institucijų organizuojama miestų šventė, ir privačiai, nedidelėse bendruomenėse ar bendraminčių būreliuose. Videotekoje saugomi Rasų švenčių, vykusių Valstybiniame Kernavės archeologijos ir istorijos

muziejuje, Verkių regioniniame parke, Naisiuose, vaizdo įrašai. Didelę vertę turi V. Kašinsko padovanota medžiaga, atspindinti naujas lietuviško muzikinio folkloro gyvavimo terpes, pavyzdžiui, festivalių „Gaia Gathering“ Nevainionių miške, lietuvių šamanų sueigą.

Tais pačiais 2016 m. V. Kašinskas įteikė 17 kino juostų, įrašytų 1972–1987 m., tarp kurių yra jo paties ir jo šeimos draugų archyvai (LTRV 753–766, 1290–1292); čia sudėti sovietmečio kasdienybės ir švenčių vaizdai: vestuvės, auksinių vestuvių jubiliejai, krikštynos, išleistuvės į tarybinę armiją, laidotuvės.

Rūtos Žarskienės pastangomis nuo 2013 m. kaupiama atlaidų, religinių apeigų su dūdomis vaizdo medžiaga (LTRV 597–600, 684, 685, 902, 989–991, 1131, 1150–1151, 1261–1263).

Bene spalvingiausia ir nuotaikingiausia videotekoje – Aušros Žičkienės 2017 m. pradėta kaupti įrašų kolekcija „Jubiliejai“. Ją sudaro *YouTube* paskelbtų įvairių asmeninių jubiliejų šventimo įrašų kopijos (LTRV 823–836, 855–864, 1190–1220, 1224–1228). Kaip galima numanyti, čia vyrauja tostai, linkėjimai, dainos, muzika, šokiai, šiandienos drabužių ir gastronomijos mados.

Videotekos fonde taip pat kaupiama konferencijų, mokslinių seminarų, paskaitų medžiaga. Daugiau konkrečios informacijos apie saugomus vaizdo įrašus galima rasti Lietuvių tautosakos rankraštyno duomenų bazėje adresu <http://www.tautosakos-rankrastynas.lt>.

Irena Žilienė